

Ziyâdelik Kavramının Kur'ân ve Arap Dili Açısından Tahlili

Abdullah Kuşçuoğlu*

Öz: Makalemiz Arap dili nahiv meselelerinden birisi olan ziyâdelik kavramını ele almaktadır. Yapı ve anlam ilişkisi biçimlerinin en güzel örneklerinin verildiği alanlardan birisi de ziyâdeliktir. Makalemiz bu kavramın lügat ve terim manalarını, hangi ıstılâhların bu kavram yerine kullanıldığı bilgisini sunmaktadır. Ayrıca makalemiz genelde nahiv, tefsîr, hadis, belâgat âlimlerin bu kavrama bakış açılarını, özelde ise Kur'an'da ziyâdelik var mıdır sorusuna verdikleri farklı cevapları içermektedir. Ziyâdelik, varlığı ile yokluğu arasında bir fark bulunmayan gereksiz bir kelime fazlalığı değildir. Ziyâdelik, zayıf olan âmili kuvvetlendirmek, dilin belâgat yönünü öne çıkarmak için yapılıdır. Ziyâdelik, kelâmı süsleyerek ahengi sağlayan ve nahiv disiplninde yapı ile anlam arası ilişkileri düzenleyen farklı bir edebî üslûp çeşididir. Makalemiz Kur'ân-ı Kerim'de ve Arap dilinde ziyâdelik konusunun İslâm'ın ilk dönemlerinden sonra ortaya çıktığı, kavrama bakış açılarının farklılığının akidevî yönünün bulunmasından dolayı günümüze kadar çeşitli alanlarda ve zamanlarda tartışılmasına zemin hazırladığı gerçeğini göstermiştir. Bu tartışmaların sebepleri Arap dilinin kendine has özelliklerinin tam olarak kavranamamasına, yapı ve anlam uyumunu sağlamak ve manevî hikmetlere ulaşmak olduğunun idrak edilmemesine dayandırılmaktadır. İşte makalemizde Kur'ân-ı Kerim'de ziyâde olduğu iddialarına karşılık yapılan reddiyeleri ve tepkileri mercek altına alıp ulaşılan sonuçları irdedeceğiz. Kur'ân-ı Kerim'in hem lafzî ve hem de teşriî yönden nasıl mu'ciz bir kitap olduğuna şahitlik edilerek Arap dilinin güzelliklerinden olan ziyâdelik üslûbuna vurgu yapılacaktır.

Anahtar kelimeler: Arap Dili, Kur'ân, Nahiv, Sarf, Ziyâdelik, Gâye, Hikmet.

.....

* Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı.
PhD Candidate, Erciyes University, Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric, Kayseri, Turkey.
abdullahkuscuoğlu@hotmail.com <https://orcid.org/0000-0002-6800-4804>

An Analysis of the Concept of Ziyādah from the Point of Arabic Language and the Qur'an

Abstract: This paper deals with one of the terms of Arabic grammar (*nahw*), *ziyādah* (excess). One of the areas where the best examples of structure and meaning relationship styles are given is *ziyādah*. Our article presents the lexicon and terminological meanings of this concept and the terms that are used instead of this concept. In addition, this paper tries to give the views of scholars from the fields of syntax, tafseer, hadith, rhetoric (*balagha*) and more specifically answers to the question of whether there is *ziyādah* in the Quran or not. *Ziyādah* is not an unnecessary excess of words that its existence and absence does not differ. *Ziyādah* is used to strengthen the weak agent (*āmil*), and to highlight the rhetorical aspect of the language. *Ziyādah* is a different type of literary style that decorates the word, provides harmony, and regulates the relationships between structure and meaning in the discipline of Arabic syntax. The issue of *ziyādah* in the Quran and the Arabic language emerged after the first periods of Islam, and the difference in the perspectives of the concept has paved the way for discussion in various fields and times until today. The reasons for these discussions are based on the inability to fully grasp the peculiar features of the Arabic language, to see that the aim is the harmony of structure and meaning and reaching the spiritual wisdom. In the present study, I examine the rejections and reactions against the understanding that there is no *ziyādah* in the Quran, together with their results. By witnessing how the Quran is a miraculous book, both literally and historically, I will emphasize on the method of *ziyādah* as one of the beauty of Arabic language.

Keywords: Arabic Language, The Qur'an, Nahw, Şarf, Ziyādah, Purpose, Hikmah.

Giriş

Dilbilimi çalışmalarında eskiden beri edebiyat ürünleri sunmada lafız ile mana arası ilişkilerin nasıl kurulduğu konusu araştırmacıları ve edebiyatçıları çokça meşgul etmiştir. Dil insan topluluklarının kendi içlerinde veya farklı topluluklar arası ilişkilerinde gayelerini, isteklerini birbirlerine anlatma aracıdır. Ziyâdelik kavramı lafız ile mana arası bağı eklemelerle Kur'an bir edebî üslûp çeşidi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ziyâdelik kavramını bu açıdan incelemeye, tarifini, mahiyetini ve işlevlerini açıklamaya çalışacağız.

Ziyâde kavramının öncelikle sınırlarını çizmemiz bize nahiv, tefsîr, hadîs ve belâgat gibi ilimlerde âlimlerin farklı görüşlerini ele almakla sonuçlarının neler olabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

1. Ziyâdelik Kavramının Sözlük ve Terim Manası

1.1. Ziyâdelik Kavramının Sözlük Manası

Sözlükte *ziyâdelik* kelimesi ذ ي ز kök harflerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Mastarı زِيَادَةٌ olup fazlalaştırmak, ilâve etmek, çoğaltmak, geliştirmek manalarına gelen التَّقْصِص noksanlık kavramının zıt anlamlısıdır.¹ Birilerine bir şeyler veren kişi تَزَادُ هَلْ Sana verdiğim şeylerden daha ister misin sorusunu sorar. Hayvanlar topluluğuna الرِّوَادِ denilir. وَحَدِيثُهُ كَلَامُهُ فِي يَتَزَيَّدُ الْإِنْسَانُ cümlesi insanın kendi gücünün üstünde iş yapması, fazla konuşma halini ifâde için kullanılır. زِيَادٌ Artış, fazlalık, çokluk, yalancı şahitlik manalarına gelmekte, اِزْدِيَادٌ ziyâde etmek, artırmak, kilo almak زِيَادَاتٌ artışlar, zamlar, مَزِيدٌ artık olan şey manalarına gelmektedir.²

1.2. Ziyâdelik Kavramının İstılâh Manası

Ziyâdelik kelimesinin ıstılâhî manası dil bilimciler arasında ihtilâflı bir konudur. Sarf âlimleri ziyâdelik سَأَلْتُمُونِيهَا lafzında geçen harflerden birisi veya birkaçı ile gerçekleştiğini söylemişlerdir. Fiillere ve isimlere bitiştirilen veya birkaçı ile gerçekleştiğini söylemişlerdir. Fiillere ve isimlere bitiştirilen م س ت harfleriyle (مُسْتَنْصِرٌ) (اِسْتَنْصَرَ) kelimeleri türetilerek ziyâdelik yapılır. İ'râb yönüyle ziyâdeliğe gerek duyulmayacağını iddiâ eden bazı nahiv âlimleri ise tam bir cümlede ziyâde olduğu varsayılan harf veya kelimeyi düşürmek veya sabit bırakmak manayı etkilemez, zikri ve hazfi eşittir iddiâsında bulunarak “بِقَادِرِ اللَّهِ أَلَيْسَ” Evet şüphesiz O, her şeye hakkıyla gücü yetendir “(el-Ahkâf 46/33) âyetini اللَّهُ قَادِرٌ أَلَيْسَ haline dönüştürülebilir demişlerdir.³ Ziyâdelik yemekteki tuza benzetilmiş Araplar arasında çokça kullanılır. Basrâ ve Kûfe nahiv âlimleri Kur'ân'da mana harfleriyle gerçekleşen ziyâdeliği kavram olarak Kur'ân için kullanmayıp, bunun yerine sıla harfleri حُرُوفٍ kavramını kullanmışlardır. Buna göre بِقَادِرِ اللَّهِ أَلَيْسَ cümlesindeki *leyse*

.....

- 1 Muhammed b. Mukrim b. Ali İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab* (Beyrut: Dâru's-Sadr, 1993), 3/198; Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-belâğa*, thk. Muhammed Bâsıl Suûd (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998), 1/427-429.
- 2 Alî b. Muhammed b. Alî ez-Zeyn el-Şerîf el-Cürcânî, *Kitâbu't-ta'rifât*, thk. Komisyon (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1982), 1/246; Ebu'l-Hasan Alî b. İsmâîl b. Sîde el-Mursî, *el-Muhkem va'l-muhîti'l-a'zam*, thk. Abdulhamîd Hindâvî (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000), 9/85; Nâsır b. Abdü's-Seyyîd Ebi'l-Mekârim el-Havârizmî, *el-Mugarreb fi tertibi'l-mu'reb* (B.y.: Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, ts.), 1/214.
- 3 Hasan Abbâs Fâdil, *Letâifu'l-mennân ve revâiu'l-beyân fi da'va'z-ziyâdeti fi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'n-Nur, 1989), 1/58.

kelimesinin haberi zâid görülmemiş, *ba* harfi sıla kabul edilmiştir ⁴. İbn Ser-râc'tan (ö. 316/929) nakleden es-Suyûtî (ö. 911/1505) şöyle der:” Ziyâdelik kelâm (Kur'ân)'da olmaz. Câiz değildir. Ancak ameli mulğa (hükümsüz) olursa gelir. Bundan dolayı harfi cer ile yapılan ziyâdelik kabul edilmez. Çünkü harfi cer bir yerde amel edip aynı anda ziyâde olamaz”.⁵

Ziyâdelik kavramı ilk olarak nahiv âlimleri tarafından ortaya atılmış ve nahiv konuları arasında zikredilmiştir. İslâm'ın ilk dönemlerinde bu kavramlar bilinen, kullanılan kavramlardan değildir. Sahâbeler Arap dilinde her bir harfin, hareketin veya kelimenin önemli bir amaç için geldiğine inanarak ziyâdeliğin Kur'ânda olamayacağını savunmuşlardır. Urve b. Zübeyr (r.a) Hz. Âişe (r.anhâ)'dan: “عَلَيْهِ جُنَاحٌ فَلَا اِعْتَمَرَ أَوْ الْبَيْتَ حَجَّ فَمَنْ لَلَّهِ شَعَائِرٍ مِنَ الْمَزْوَةِ الصَّفَا إِنَّ عَلِيمٌ شَاكِرٌ لِلَّهِ فَإِنْ خَيْرًا تَطَوَّعَ وَمَنْ بِهِمَا يَطُوفُ أَنْ وَالْمَزْوَةَ بِالصَّفَا يَطُوفُ أَنْ جُنَاحٌ أَحَدٍ عَلَى مَا وَاللَّهِ” Şüphesiz Safâ ile Merve, Allah'ın (dininin) nişânelerindedir. Onun için her kim hac ve umre niyetiyle Kâbe'yi ziyâret eder ve onları da tavaf ederse, bunda bir günâh yoktur.” (el-Bakara 2/158) âyetini sormuş ve sonunda: “Vallâhi hiçbir kimseye o iki yeri (safâ-merve) tavaf etmemesinde günâh yoktur.” manasını çıkarmıştır. Hz. Âişe (r.anhâ) ise: “Ey benim kız kardeşimin oğlu ne kötü bir şey söyledin. Eğer senin dediğin gibi anlaşılırdı o zaman o iki mekânın tavâf edilmemesi gerekirdi. Ancak bu Müslüman olmadan önce had-dini aşan Menât putuna tehlîl getirilerek ona ibâdet edilmesinden dolayıdır. Kim ona tehlîl getirir ve Safâ ve Merve'yi tavâf etmek isterse ona engel olunması için böyle gelmiştir”⁶ demiştir. Sahâbeler Peygamber (s.a.s)'e gelerek: “Ya Resûlallâh, biz Safâ ve Merve'yi tavâf etmekten sakınıyoruz.” dediklerinde Yüce Allah bu âyeti indirdi. Hz. Âişe (r.anhâ): “Ondan sonra Peygamber (s.a.s) Safâ ve Merve'yi tavâf etmeyi emretti. Hiç kimsenin bunu terk etmesine izin vermedi” demiştir.⁷

.....

4 Muhammed b. Abdullah İbn Mâlik et-Tâî, *Şerhu'l-kâfiyeti'ş-şâfiyeti*, thk. Abdulmun'im Ahmed Hâridî (Mekke: Câmîatu Ummu'l-Kurâ, ts.), 2/798; Şevkî, Dâyf, *el-Medârisu'n-nahviyyetu* (B.y.: Dâru'l-Meârif, ts.), 1/167.

5 Abdurrahmân Ebî Bekr es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir fi'n-nahv*, thk. Tâhâ Abdurraûf Sad (Mısır: el-Kulliyetu'l-Ezheriyye, 1975), 2/103-107.

6 Nizâmüddîn el-Hasan b. Muhammed en-Neysâbü'rî, *Geraibu'l-Kur'ân ve gerâibu'l-furkân*, thk. eş-Şeyh Zekeriyâ Umeyrât (Beirut: Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, 2005), 1/446.

7 Muhammed b. İsmâîl Ebû Abdullah el-Buhârî, *Sahîhi Buhârî*, thk. Muhammed Zâhir b. Nâsîru'n-Nâsîr (B.y.: Dâru Tavkun Necât, 2001), 2/157.

2. Nahiv Âlimlerinin Ziyâdelik Sebepleri

2.1. Nahiv Kâidesi Asıl Kabul Edilip Kur'ân'ı Ana Delil Olarak Gösterme Çabası

Kâide çıkarımı için her bir nas çeşidi ona hizmet eden bir vasıta halini almış olmaktadır. Kûfelilere göre *vav* harfi zâid olarak gelebilir. Bu kuralın tatbiki için Arap sözleri taranarak bulunan bir nas örneği bulunmuş ise Kur'ân'dan verilebilecek örneklerle desteklenmeye çalışılmıştır. Ferrâ (ö. 207/823) bu kâideden hareketle Kur'ân âyetlerinde tasarrufta bulunmuştur. “الْأَمْرُ فِي وَتَنَارَ عْتُمْ فَسِلْتُمْ إِذَا حَتَّى” Zaaf gösterdiniz. (Peygamber'in verdiği) emir konusunda tartıştınız ve emre karşı geldiniz.” (Âl-i İmrân 3/152) âyetini Ferrâ şöyle yorumlamıştır: “Burada mukaddemlik ve muahherlik vardır. Eğer bu işte münâkaşa ederseniz kaybedersiniz ve *vav* harfinin manasını da sakıt edersiniz demiştir”.⁸

2.2. Kur'ân Âyetlerini Diğer Naslara Kıyâs Çabası

Kur'ân'da bazı sure veya âyetlerde hazfedilen kelimeler veya harfler başka sure veya âyetlerde zikredilmiş olabilir. Bunu gören dil âlimleri âyetlerde zikri geçen kelime veya harfleri zâid olarak kabul etmişlerdir.⁹ Kur'ân âyetlerini düşünüp geniş açıklama yolunu takip eden ve o âyetlerin başka manalarına da ulaşma çabası içinde olan âlim veya araştırmacılar mananın müstakîm olmadığını hissettiklerinde bazı kelimeleri hazf ettikleri görülmüştür. Örnek: “اللَّهُ مِنْ بَغْضِبٍ وَبَاءُوا” Onlar, Allah'ın gazabına uğradılar. “(el-Bakâra 2/61). Bu âyette geçen *ba* harfinin zâid olduğu iddiâ edilmiştir. Çünkü *وَبَاءُوا* kelimesini hak ettiler manasında tefsîr edip *إِسْتَحَقُّوا* fiilinin *ba* harfi ile müteaddî olamayacağını bundan dolayı da *ba* harfinin zâid olduğunu savunmuşlardır. Yani, *اللَّهُ مِنْ بَغْضِبٍ* denilemez, ancak *إِسْتَحَقُّوا غَضِبًا* denilir demişlerdir.¹⁰

Bazı âyetlerin i'râbı hükmünün benzeri başka âyetlere de kıyâs edilerek verilebilmektedir. Hükümlerde tezat oluşturabilecek durumlarda ise kolay kaçma yolu izlenerek âyetlerden birilerinde hazf yoluna gidilerek mana

.....

8 Ebû Zekeriyâ Yahyâ el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'an*, thk. Komisyon (Mısır: Dâru'l-Misriyyeti li't-Te'lîfi ve't Tercüme, ts.), 1/238.

9 Diyâuddîn Nasrallâh b. Muhammed ibnu'l-Esîr, *el-Meselu's-sâir fi edebi'l-kâtibi ve'-ş-şâir*, thk. Ahmed el-Hûfi ve Bedevî Tabâne (Kahire: Dâru'n-Nahda Mısır li't-Tibâati ve't-Tevzî, ts.), 1/186-190.

10 Hasan Abbâs, *Letâifu'l-mennân*, 1/98.

müstakîm hale getirilme çabasına dönüşmektedir. *آيَةٌ* lafzı “اللَّهُ نَاقَةٌ هَذِهِ قَوْمَ وَيَا” “Ey kavimim! İşte size mucize olarak Allah’ın dışı bir devesi...” (el-Hûd 11/64). Âyetinde hal üzerine mensûptur. Ebu’l-Bekâ (ö. 316/928) bu hükmü tatbik etmek için *آيَةٌ* kelimesinin *مَا نُنْسَخُ مِنْ آيَةٍ* “Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırırsak...” (el-Bakâra 2/106). Âyetinde *hal* olarak i’râb etmiştir. Bu zorlama sonuca âyette geçen *min* harfini ziyâde kabul ederek ulaşmıştır.¹¹

Nahivciler i’râbı mananın bir aracı ve tamamlayıcısı olarak görürler. Ancak bu aracılık ve tamamlayıcılık iddiâlarını çürütecek tersi bir durum da bazı zamanlar sergilemektedirler. Mana yönüyle câiz olmasa dahi i’râbı mananın önüne geçirek yanlış yorumlara sebep olmaktadır. *يَتَرَبَّصْنَ وَالْمُطَلَّعَاتُ* “فُرُوءٌ ثَلَاثَةَ بَأَنْفُسِهِنَّ” Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler”. (el-Bakâra 2/228). Âyette geçen “بَأَنْفُسِهِنَّ” kelimesinde *nunu nisve* te’kid içindir ve *يَتَرَبَّصْنَ* fiiline uygun düşsün diye *ba* harfi zâid’tir denilmiştir. Bu görüş mana ve i’râb yönleriyle merdûuttur.¹²

2.3. Arap Üslûpları Arası Farkın İdrâk Edilememesi

Arapça çok ince ve güzel bir dildir. Cümlenin manası bazı harflerin başka harflerle yer değiştirilmesiyle güzelleştirilebilir. Arap dilinin bu özelliğinin ihmâl edilmesi kelime veya harfe zâidlik hükmü verilmesine sebep olabilmektedir. “الْأَرْضُ فِي وَمَا السَّمَاوَاتُ فِي مَا لِلَّهِ سَبَّحَ” Göklerdeki ve yerdeki her şey Allah’ı tespih eder.” (es-Sâf 61/1). Âyetinde geçen Lafzatûllah kelimesinin *lam* harfi zâid gösterilmiş, delil olarakta *سَبَّحَ* fiilinin kendisinden müteaddî olduğu ve *lam* harfine ihtiyaç duymadığı iddiâ edilerek cümle *اللَّهُ سَبَّحَ* şekline dönüştürülmüştür.¹³

Harfi cer zâid sayılmadan fiiller müteaddî kılınabilir. Kur’ân’da buna benzer örnekler çoktur. *لَهُ مَكَّنْتُ مَكَّنْتُهُ لَهُ كَذْتُ كَذْتُهُ* gibi. Dalgınlık veya unutkanlık sonucunda bazı ince yorumlar gözden kaçmaktadır. “كَيْدَهُنَّ عَيِّي تَصْرَفٌ وَإِلَّا” “Onların tuzaklarını benden uzaklaştırmazsan,..” (Yûsuf 12/33). Âyetinde

.....

11 Ebu’l-Bekâ, Abdullah b. Hüseyîn el-Akberî, *et-Tibyân fi i’râbi’l-Kur’ân*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Halep: Îsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şurekâuhu, ts.), 1/102.

12 Hasan Abbâs, *Letâifu’l-mennân*, 1/96; Ebû Hayyân, b. Yûsuf el-Endelusî, *el-Bahru’l-muhît fi’t-tefsîr*, thk. Sıtkı Muhammed Cemîl (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1999), 2/454.

13 Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-muhît*, 1/143.

geçen ل harfi zâid kabul edilmiş, manaya muhâlif bir durumun oluşmasına sebep olunmuştur. Çünkü mana la harfi zâid kabul edildiğinde müstakîm olmamakta, Yûsuf (a.s)'ın dileği gerçekleşmemiş olmaktadır.¹⁴ Yûsuf (a.s) zindân yerine: «Rabbim, âfiyet ve selâmet bana, o kötü şeylerden daha iyidir» demiş olsaydı, Allah Teâlâ kendisine âfiyet ve selâmet bahşederdi. Bu yoruma göre la harfinin zâid kabul edilmesi yanlış bir hükümdür ve dikkatle verilmiş bir hüküm değildir. “اللَّهُ سَبِيلَ عَنْ وَيَضُدُونَ كَفَرُوا الَّذِينَ إِنَّ” İnkâr edenler ile Allah'ın yolundan çevirenler.” (el-Hac 22/35). Âyette geçen vav harfinin zâid olduğu ve haber geldiği iddiâ edilmiştir. Ancak burada haberin mahzûf gelebileceğinden habersiz olanlar bunu düşünmeden zâid kabul etmişlerdir. Bu bir yanıştır. Çünkü *Meâni'l-Kuran'* da *inne* harfinin haberinin mahzûf olduğu ve mananın ise “ o inanmayanlar (kâfirler) helâk oldular” manasını verilmiştir.¹⁵

2.4. Tazmîn Üslûbunun İhmâl Edilmesi

Belâğat ilmi içinde yer alan tazmîn konusu kelimenin ilk ve temel manasının dışına çıkılamayacağı kuralı gereği mana cümlede yerleşmiş, değiştiremez diye açıklanır. Cümlenin manası bâkidir ancak başka manaları da içerebilir. Bu özellik ziyâdelik tabirinden daha uygun bir görüş olarak karşımıza çıkmakta ve yine harfi cerlerin birbirleri yerlerine kullanılabildiği gerçeğine vurgu yapmaktadır. “سُلَيْمَانَ مَلِكِ عَلَى الشَّيَاطِينُ تَتَلَوُ مَا وَاتَّبَعُوا” “Süleymân'ın hükümrânlığı hakkında şeytânların (ve şeytân tiynetli insanların) uydurdukları yalanların ardına düştüler.” (el-Bakâra 2/102). Âyette geçen على harfi ceri'nin fi harfi manasında kullanılabildiğini göstermektedir. Ancak muhakkik âlimlerden bazıları على harfinin kendi manası dışına çıkamayacağı iddiâsında bulunarak تَتَلَوُ fiilinin تَكْذِبُ تَتَقَوُّلُ manalarını içerdiğini cümlenin manasının ise وَتَّبَعُوا سُلَيْمَانَ مَلِكِ عَلَى الشَّيَاطِينُ تَتَقَوُّلُهُ مَا manası dışına çıkmadığını ve başka bir manayı da içinde barındırdığını söyleyerek açıklamışlardır. Buna benzer âyetler Kur'ân-ı Kerim'de çoktur ve zâid iddiâ edilen harf, isim veya fiillerin zâid olmadığı, başka manaları da içerebileceği unutulmamalıdır.¹⁶ Bu yorumun en isabetli ve hakkı teslim yönüyle de doğru

.....

14 Bedreddîn Muhammed el-Erbilî, *Cevâhiru'l-edeb fi ma'rifeti kelâmi'l-arab* (Necf: Menşûrâtü Mektebetü'l-Haydariyyeti va'l-Matbuât, 1969), 1/123.

15 Ebû Nahnâs, Ebû Ca'fer, *Meâni'l-Kur'an*, thk. Muhammed b. Ali es-Sâbûnî (Mekke: Câmiatu Ummu'l-Kurâ, 1988), 4/391-393.

16 Hasan Abbâs, *Letâifu'l-mennân*, 1/98.

olduğu görülmekte, Kur'ân'a yakışmayan zâidlik kavramını da ortadan böylece kaldırılmış olmaktadır.¹⁷

Sessel faktörlerden dolayı yapılan ziyâdelikle lafzın telaffuzu kolaylaşmakta ve diğer kelimelerden ayırt edilmesi sağlanmaktadır. Kelimelerin ses düzeninde yapılan değişimin aslında dil terkiibinde yapılan değişim olduğu açıktır. Hangi kelimedede sessel bir değişim olursa mutlaka başka değişimlere de sebep olacaktır. Buna göre bir kelimenin asıl sıygasına (kök sıygası) ziyâdelik bulaşırsa ziyâdelik sebebiyle kelime binasında şekilsel bir değişim, seslerinde sessel değişim oluşur ve nahiv âlimleri *مُؤثرات الخارجيّة* olarak isimlendirirler. *سَمِعَ* fiiline hemze ziyâde ederse *أَسْمَعَ* 'ye dönüşür ve fâul fiilin harekesi hazf edilir. Kesre iken kalb edilerek fethâya dönüşmüş olur. Bu örnekleri hâricî etkenlere bağlı olarak çoğaltabiliriz. Müzârî harflerin fiile bitişmesini hiçbir dil âlimi zâid harfler olarak kabul etmemişlerdir. *قَالَ* fiilinin *يَقُولُ* 'ya dönüşmesine rağmen ziyâdelik tabiri kullanılmaz.¹⁸

Bazen kelimedede manevî değişim olur ve amaç seste değişiklik yapmak değildir. Ancak, manevî değişim seste de değişime yol açmaktadır. Arap kelime binaları esnek bir yapıya sahiptir. Mücerred ve mezîd olarak iki kısma ayrılır. Bu iki kısım câmid (katı) değildir, değişime açıktır. Bu ise hazf, i'lâl, ibdâl, idğam ve ziyâde denilen araçlarla gerçekleşir. Bu esnekliğe rağmen her kelime binasının kendi kalıbını koruması istenir. Kelimelerin binasında bulunan *ا* و *ي* gibi illet harflerini hazf ederek kelimeleri kök binasına çevirdiğimizde bir değişimin oluştuğunu görürüz. Bu içten gelen bir te'sîr ile veya kelime dışındaki bir âmil (etken) vasıtasıyla olur. Meselâ: *أَعُوذُ* kelimesinin *أَعُوذُ* olması gibi. Buradaki değişim kelime içi harekenin nakledilmesi ve içten bir değişimin telaffuz zorluğu sebebiyle vav harfinin zamme olarak telaffuz edilmesini sağlamıştır.¹⁹

Hazf edilen harfin yerine bir başka harfin eklenmesi durumunda da ziyâde yapılabilir. *كَتَبَ* fiilinin fâul fiiline *elif* harfi ilave edilerek *كَاتِبَ* kelimesine dönüştürülerek ismi fâil yapılması, *ضَرَبَ* fiilinin *مَضْرُوبٌ* halini almasına ve

.....

17 Hasan Abbâs, *Letâifu'l-mennân*, 1/98.

18 Hüseyîn, Salâhaddîn Said, *et-Tağayyurâtu's-savtiyyetu fi't-terâkibi'l-luğaviyyi'l-arabi* (Latakya: Teşrîn Üniversitesi, Doktora Tezi, 2009), 1/71-72.

19 Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdurrahmân el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir Ebû Fihri (Kahire: Matbaatu'l-Medenî, 1992), 1/196.

ismi me'fûl olmasına başta gelen *mim* harfi ile ortada gelen *vav* harfinin ziyâde edilmesi de manevî sebeplerle gerçekleşmiştir. Fiil ve isimde bir harfin veya daha fazlasının başka bir kelimenin binasına harfleri, harekât ve sekenâtları ölçüsünde eklenmesi, teksîr, tasğîr veya tasrîf yönüyle mâzî, müzârî, ism'i-fâil, ism'i-mef'ûl, mastar gibi sıygalara dönüştürülmesi de ziyâde konuları içinde incelenir. Tabi ki; saydığımız bu değişim yolları kelâmın temel işleyiş araçlarıdır. Yani, ister irâdî veya ğayri irâdî, kıyâsî veya semâî olsun kelimedeki ziyâde sebebiyle yapılan değişiklikler ses kanunlarına uygun gerçekleşmesi zorunludur. Arap dilinde ziyâdelik semâî ve kıyâsî diye ikiye ayrılmaktadır. Semâî ziyâdelikle kulak farklı seslere ulaşmakta, bilinmeyenleri keşfetmektedir. Allah'ın kelâmı, Resûlünün sözleri ve Arapların dil mirâsı içine girer.²⁰

Semâilerde yapılan ziyâdeliğin kıyâsî yoktur. *الذِّي يَزْتَعِشُ*: رَعَشْنٌ yani: *رَزُقُ الشَّدِيدُ / رَزُقُ* gibi. Kıyâsî ziyâdelikle iki veya daha çok kelime birbirleri arasında belirli bir oranda ortak paydada birleştirmiş olmaktadır. Fer'i olan asıl olana bir illetten dolayı kıyâs edilir ve nâkilin menkûle hamledilmesi sağlanmış olur.²¹ İbn Cinnî: "Nahiv âlimlerinin "Arap kelâmına kıyâs edilen her kelime Arap kelâmıdır". Sözüünü aktarır.²²

Kelimelerde aslî harf veya harflerin tekrarıyla yapılan her bir fazlalığın ziyâdelik kavramı içinde ele alınma anlayışı yanlış bir görüştür. Kelimenin aslî bir harfinin tekrarıyla gerçekleşen *مَدُّ / صَرٌّ / حَطٌّ* gibi kelimelerdeki fazlalık ikinci aslî harflerin tekrar edilmesiyle gerçekleşmiştir. es-Sibeveyh bu çeşit ziyâdeliğin benzer şeylerin veya aynılarının tad'if, muza'af yolu ile yapılabileceğini söylemiştir. Aslî harflerin tekrar edilmeden *سَأَلْتُمُونِيهَا* kelimesinde bulunan harflerle yapılan ziyâdelik çeşidi de vardır. *يُنْدَفِعُ / عَقِيلٌ / أَبْرَصٌ / يَتَحَطَّمُ* kelimeleri bir vezinden başka bir vezine harfleri fazlaştırmakla nakledilmesi onun daha önceki vezindeki manasından daha geniş ve çok manalara delâlet etmesini sağlayabilir. Bu Arap dilinin belirgin bir özelliğidir.

20 Ali b. Muhammed b. Muhammed İbn Uşfur, *el-Mumtiu'l-kebîr fi't-tasrîf*, thk. Fahreddîn Kabâve (Halep: Dâru'l-Esmâ li'n-Neşr ve't-Tevzî, 1971), 1/104; Suyûtî, *el-İktirâh* (Halep: Dâru'l-Meârif, trs), 1/14.

21 İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, 6/187, *قِيمَ* maddesi; Ezherî, *Tehzîbu'l-luga*, 9/179; Zebîdî, Muhammed b. Muhammed Abdurrâzık el-Hüseyîn, *Tâcu'l-arûz mi'n-cevâhiri'l-kâmus*, thk. Komisyon (B.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.), 16/421.

22 Ebu'l-Feth Osmân İbn Cinnî, *el-Hasâis* (Mısır: el-Hey'etu'l-Misriyyeti'l-Ammeti li'l-Kitâb, ts.), 1/115; Muhammed, Asur Suveyh, *el-Kiyâsu'n-nahvî beyne medreseteyni el-Basreti ve'l-Kufeti*, (B.y.: Dâru'l-Cemâhiriyyeti li'n-Neşr ve't Tevzî ve'l-İ'lâm, 1986), 1/785.

Lafızlar manaların delilleridir. Kelimenin lafzında yapılan ziyâdelik manasından da ziyâdeliğe sebep olur.²³

“مُقْتَدِرٍ عَزِيزٍ أَحَدٌ فَأَخَذْنَا هُمْ” ..Biz de onları mutlak güç ve iktidar sahibinin yakalaması gibi yakaladık.” (el-Kamer 54/42). Âyetinde geçen مُقْتَدِرٍ kelimesi فَادِرٍ kelimesinden daha belîğdir ve daha sabit ve mütemekkinlik bildirir. “أَجْمَعُونَ إِبْلِيسَ وَجُنُودَهُ وَالْعَاوُونَ هُمْ فِيهَا فَكُتِبُوا” Artık onlar ve o azgınlar ile İblis’in askerleri hepsi birden tepetakla oraya atılırlar.” (eş-Şuâra 26/94-95). Âyetinde geçen فَكُتِبُوا kelimesi de وَكُتِبُوا olarak gelmemiştir. Zemaşşerî: الْكُتْبَةُ kelimesinin yere defalarca düşmek manasına geldiğini ve fiilinin binası da kelime yapısına ve manasına uygun olsun diye tekrarlanarak mana ve yapı uyumu sağlanmış, cehenneme atılma zamanınında defalarca ard arda birbirlerini takip ederek geldiği bildirmiştir.²⁴

Tad’iflik (şeddeleme) çokluk bildirir ve fiilin tekrarlandığı ifâde eder. Müteaddî fiilde geçerlidir. Zemaşşerî (ö. 538/1144) lâzîmî fiillerde de az da olsa geldiğini söylemiştir. “عَبَدْنَا عَلَى نَزَلْنَا مِمَّا رَيْبٍ فِي كُتْمٍ وَإِنْ” Eğer kulumuza (Muhammed’e) indirdiğimiz (Kur’ân) hakkında şüphede iseniz,..” (el-Bakâra 2/23). Âyetinde نَزَلْنَا fiili burada tad’if yapılmıştır ve lâzîmîdir. Bu gibi fiillerin ziyâdeliğe delâlet şartı rubâî sıygasında kendi vezninin dışındaki bir sıygaya yeni bir mana ifade etmesi halinde nakil edilebilmesidir.²⁵

Sülâsî fiilde istenen nakil şartı rubâide de istenir ve bir sıygadan başka bir sıygaya nakil gerçekleştirilir. Örneğin: “تَكْلِيمًا مُوسَى اللَّهُ وَكَلَّمَ” ..Allah, Mûsa ile de doğrudan konuştu.” (en-Nisâ 4/164). Âyetinde كَلَّمَ kelimesi kesret çoğula delâlet etmez ve kelâmın başlangıcını bildirir. Çünkü fiil sülâsîden nakil edilmemiştir. Yine: “تَرْتِيلًا الْقُرْآنَ وَرَتَّلَ” ..Kur’ân’ı ağır ağır, tane tane oku.” (el-Müz-zemmil 73/4). Âyetinde geçen رَتَّلَ fiili sülâsîden nakledilerek çokluk bildirmiş ve Kur’ân’ın çokça ve teennî şeklinde okunması gerektiği bildirilmiştir. Yine “الشَّعْرَ عَلَّمْنَاهُ وَمَا” Biz, o Peygamber’e şiir öğretmedik...” (Yâsin 36/69). Âyetinde عَلَّمْنَاهُ fiili mübâlağa içindir, fakat fiil nefyedilmiştir. Ziyâde harfleri, manaları, konuları ve delilleri diye bir başlık atarsak inceleme alanımız ibdâl, i’lâl,

.....

23 Amr b. Osmân Kanber es-Sibeveyh, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1988), 4/276.

24 Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Amr ez-Zemaşşerî, *el-Keşşâfan hakâiki ğevâmidi't-tenzil* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, 1986), 3/321-322.

25 Zerkeşi, *el-Burhan*, 3/36.

idğâmu'l-ekber ve'l-asğar gibi konulara bakmamız gerekir. Bazı durumlarda dil âlimlerinin görüş ayrılığına düştükleri olmuştur. Çoğunlukla bu ihtilâflar basit ihtilâflar derecesinde kalmaktadır.²⁶

3. Kur'ân'da Bulunduğu İddiâ Edilen Ziyâdelikler

3.1. Harf Olarak Gelenler

Misal: İالى harfi “إِلَيْهِمْ تَهْوِي النَّاسِ مِنْ أَفْتِدَةٍ فَاجْعَلْ ...”.. Sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir,“ (İbrâhîm 14/37). Âyette geçen تَهْوِي kelimesinin vav harfi الى harfi zâid görülerek تَهْوَاهُمْ olarak fethâ olarak okunmuştur. Bu kırâatin tazmîn için geldiği ve تَمِيلُ manasında kullanılarak zâid olmadığını savunanlarda vardır. Ancak, İbn Mâlik (ö.672/1274) Tay kabilesi lugâtında bu kırâatin câiz olduğunu ve zâid kabul edilmesinin ise daha evlâ olduğunu söylemiştir.²⁷ الباء harfi de ba “إِلَى تَهْلِكَةَ إِلَى بِأَيْدِيكُمْ تُلْقُوا وَلَا” Kendi kendinizi tehlikeye atmayın.” (el-Bakâra 2/195). Âyetinde harfi cer olarak gelip zâid kabul edilmiş ve şu beyit delil getirilmiştir:

مضر غني فقيهم بأنك ... يعلموا أن القوم في بحسبك

“Senin malın çoktur. Kavminin senin onların içinde zengin olduğunu bildirmeleri sana yeter. Ötesine gerek yok.” Mübtedâ da bulunan ba harfinin ta'diyeye için geldiği savunulmuştur.²⁸

3.2. İsim Olarak Gelenler

مَثَلٌ: kelimesi “بِهِ أَمْتُمْ مَا بِمَثَلِ آمَنُوا فَإِنْ” Eğer onlar böyle sizin iman ettiğiniz gibi iman ederlerse,“ (el-Bakâra 2/137). Âyeti delil olarak getirilmiştir.²⁹ Ayrıca مَثَل kelimesi de “الْمُتَّقُونَ وَعَدَّ التِّي الْجَنَّةَ مَثَلٌ” Allah'a karşı gelmekten sakınanlara söz verilen cennetin durumu şöyledir:” (Muhammed 47/35). Âyetini de örnek verebiliriz.³⁰

.....

26 Said b. Muhammed el-Afğâni, *min tarihi nahvi'l-Arabi* (Mısır: Mektebetul Felâh, 1997), 1/128.

27 Ebû Muhammed Bedreddîn el-Murâdî, *el-Cenâ'd-dâni fi hurûfi'l-meânî*, thk. Fahreddîn el-Kabâve ve Muhammed Nedîm el-Fazl (Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiyye, 1992), 1/389; Hasan Abbâs, *en-Nahvu'l-vâfi* (Lübnan: Dâru'l-Meârif, 1978), 2/471.

28 İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 2/284; Ebu'l-Kâsım Mahmûd ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal fi sun'ati'l-i'rab*, thk. Ali Bu Mulhim (Beyrut: Mektebetul-Hilâl, 1993), 1/368.

29 İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, 1/238.

30 Hasan Abbâs, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/46.

3.3. Fiil Olarak Gelenler

İki fiilin zâid geldiği rivâyeti vardır. “يَعْمَلُونَ كَانُوا بِمَا عَلِمِي وَمَا قَالَ” Nûh, şöyle dedi: “Onların yaptıklarına dair benim ne bilgim olabilir?” (eş-Şuâra 26/112). Âyetinde geçen كَانَ fiili ³¹ ile “يَرَاهَا يَكْدُ لَمْ يَدُهُ أَخْرَجَ إِذَا” ..İnsan, elini çıkarsa neredeyse onu bile göremez...” (en-Nûr 24/40). Âyetinde geçen يَكْدُ fiilidir demişlerdir.³²

Ziyâdeliğin Kur’ân’da olup olmadığı konusunda mütekaddimûn ve müteahhirûn âlimlerin bazılarının görüşlerine yer vererek ziyâdelik bahsini noktayalım.

4. Âlimlerin Kur’ân’da Ziyâdelik Hakkındaki Görüşleri

4.1. Ebû Ubeyde, Ferrâ Ve İbni Kuteybe

Basrâlî Ebû Ubeyde (ö. 209/822) *Mecâzu'l-Kur’ân* kitabında, çağdaşı Ferrâ (ö. 207/823) *Meâni'l-Kur’ân* eserinde Kur’an’da ziyâdeliğin bulunduğunu söylemişlerdir. Te’vîlin bir zorlama, ziyâdeliği kabul etmenin ise doğru bir tutum olduğunu belirtmişlerdir.³³ Bu görüşten etkilenen İbn Kuteybe (ö.276/889) *Te’vilü Müşkîlu'l-Kur’ân* eserinde الزيادة التكرار babıyla bir bölüm açarak Kur’ân’a eleştiri getirenlere karşı savunmak amacıyla bu bölümü getirdiğini şöyle savunur: “Kur’ân’da zâid kelimeler vardır. Bu ziyâdelik olgusunun Arap üsluplarından olduğu ve şiirlerde de buna örneklerin getirildiği görülmektedir.” demiştir.³⁴

4.2. İbn Cerîr et-Taberî

Müfessirlerin imamı sayılan İbn Cerîr (ö. 310/923) ziyâde” kavramını kullanmamış ve bu sözün kullanılmasının tehlikeli olduğunu söylemiştir. “وَإِذْ لَمَّا بُنِيَتْ رُبُّكَ قَالَ “Hani, Rabbin meleklerle,..” (el-Bakâra 2/30). Âyetinde geçen ve Ebû Ubeyde’nin zâid olduğunu iddiâ ettiği ذُ kelimesinin zâid olmadığını

.....

31 Ebu'l-Kâsım Hüseyîn Râğıb el-İsfehânî, *Muhadarâtu'l-udebâ ve muhavarâtu's-şuarâ va'l-bulağâ* (Beyrut: Şeriketu Dâru'l- Erkâm b. Erkâm, 1999), 2/213.

32 Hasan Abbâs, *Letâifu'l-mennân*, 1/70.

33 Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd, *Meâni'l-Kur’an*, thk. Komisyon (Mısır: Dâru'l-Misriyye li't-Te'lif ve't- Tercüme, ts.), 2/293.

34 Ebû Muhammed Abdullah İbn Kuteybe, *Te’vilü müşkilü'l-Kur’an*, thk. İbrâhîm Şemseddîn (Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l- İlmîyye, ts.), 1/28-30.

Ebû Ubeyde'nin bir zannından ibâret olduğunu belirtir. Yine “Bazı Basrâ-
lı nahivciler *kaf* harfinin “فَزَيَّةٌ عَلَى مَرَّ كَالَّذِي أَوْ” (el-Bakâra 2/259). Âyetinde
zâid olduğunu iddiâ etmişlerdir demiş, âyetin manasının bir önceki âyet olan
“رَبِّهِ فِي إِبْرَاهِيمَ حَاجَّ الَّذِي إِلَى تَرَأَمَ” “Rabbi hakkında ibrâhîm ile tartışanı gör-
medin mi?” (el-Bakâra 2/258). Âyeti ile beyân edildiğini açıklar. “Ziyâdelik
kavramı Allah'ın kitabı için câiz değildir ve hiçbir harf veya kelime manasız
gelmemiştir. Bunun aksini iddiâ etmek büyük bir vebaldir.” demiştir.³⁵

4.3. İsfehânî

Taberî'den sonra İsfehânî (ö. 502/1108) de ziyâdelik kavramını şiddetli
bir şekilde ret etmiş, Kur'ân'ın her bir harfinin, kelimesinin bir inci taneleri
gibi değerli olduğunu, ziyâdeliğin Kur'ân'da bulunmadığını savunur.

4.4. Zemahşerî

Büyük belâgat ve beyân âlimi olan Zemahşerî (ö.538/1144) harf ziyâdeli-
ğini kabul etmiş, bazı durumlarda nahiv yönü ağır basarak bazı âyetlerde harf
ziyâdeliğinin olduğunu söyler. Ancak “الْقِيَامَةَ بِيَوْمِ أَقْسَمُ لَا” Kıyamet gününe ye-
min ederim.” (el-Kıyâme 75/1). Âyette geçen لا harfinin zâid olduğunu iddiâ
edenlere de karşı durmuştur. Çünkü bu âyette geçen *la* harfinin zâid olanlar
gurubundan olmadığını söyler. Âyette geçen *la* harfinin ispat için gelmediği
ve nefiy içinde hasr edilmediği bildirilerek sadece te'kid görevi gördüğünü
belirtmiştir.³⁶

4.5. İmâm Râzî

İmâm Râzî (ö. 606/1210) Kur'ân'da ziyâdeliğin olmadığını savunur. “فِيمَا
لَهُمْ لِنْتُ اللَّهُ مِنْ رَحْمَةٍ” “Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak
davrandın..” (Âli İmrân 3/159). Âyetinde geçen *ma* harfinin ziyâde olduğunu
savunanlara karşı çıkararak istifhâm için gelebileceğini söylemiş ve Kur'ân'da
ziyâdelik kavramını reddetmiştir.³⁷

.....

35 Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî, *Câmiu'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'an*, thk. Ahmed Muhammed Şâ-
kir (B.y.: Müessesu'r-Risâle, 2000), 5/438.

36 Ebu'l-Kâsım Mahmûd ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki ğevâmidî't-tenzîl* (B.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî,
1986), 1/ 658-660.

37 Ebû Abdullah Muhammed er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1999), 28/233.

4.6. Muhammed Abdûh

Muhammed Abdûh (ö. 1323/1905) Kur'ân'da ziyâdeliği şiddetli bir şekilde reddeder. “يُؤْمِنُونَ مَا فَكَّرِيلاً” Bu yüzden pek azı iman ederler” (el-Bakara 2/88). Âyette *ma* harfinin çoğunluk müfessirlerce zâid kabul edildiğini aktararak onların bu sözlerine şaşırıldığını belirtir. Muhammed Abdûh, İbn Cerîr'in “Kur'ânda ziyâdeliğin bulunmasının mümkün olamayacağını, âyette geçen *ma* harfinin bazen umûmî (genel) beyân için veya bir şeyin mübalâğası için gelir.” sözüne katılmış, İbn Cerîr'den deliller sunmaya devam etmiştir. Ziyâdeliği savunup *ma* harfinin zâid geldiğini iddiâ edip şu âyeti aktaranlara: “لَهُمْ لِنْتُ اللَّهِ مِنْ رَحْمَةٍ فِيمَا” Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. “ (Âli-İmrân 3/159). Âyetin manasının “İşin yüceliği rahmete sebep olmuştur. Allah seni (Ey Muhammed) ayrı tutarak sen onlardan değilsin ve onların karşılaşacakları şeylerden de uzaksın. Sen Rabbinin rahmetine gireceksin.” olduğunu, *ma* harfinin sıla olarak geldiğini ve sebebiyye bildirdiğini savunur.³⁸

4.7. Mustafâ Sâdık er-Râfi

er-Râfi (ö.1356/1937) *İ'câzu'l-Kur'an* kitabında i'râb yönüyle ziyâdeliği, nazım yönüyle mükemmelliği, mananın fazlalığı için kabul edilebilen bir durum olarak görmüştür.³⁹

4.8. Muhammed Abdullah Dırâz

ed-Dırâz Kur'ân'da geçen her harfin ve kelimenin bir hedef için geldiğini ve ziyâdeliğin olamayacağını savunur. *Kaf* harfi hakkında “شَيْءٌ كَمِثْلِهِ لَيْسَ” ..O'nun benzeri hiçbir şey yoktur...” (eş-Şûrâ 42/11). Çoğunluk ilim ehlinin ziyâde olduğunu, hatta bazı kişilerin buradaki *kaf* harfinin vâcib olarak ziyâde geldiğinin kabul edilmesi gerektiği gibi bir görüş bildirenlere reddiye sunmuştur. Aklî imkânsızlığı ortadan kaldırmak için bunu seçenler, teşbîh yapılmasının önüne geçmek isteyip Allah'a benzerliğin nefyedilmesi için *kaf* harfini ziyâde kabul ettikleri söylemişlerdir. “Ancak onlar bir an düşünmüş

.....

38 Muhammed Reşid Ali Abduh, *Tefsiru'l-menâr* (Mısır: el-Heyetu'l-Misriyyetu'l-Amme li'l-Kitâb, 1990), 1/354.

39 Mustafâ Sâdık er-Râfi, *İ'câzu'l-Kur'an ve belâğatu'n-nebeviyye*, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2005), 1/159.

olsalar bu harfin yerli yerinde kullanıldığını görürlerdi. Delâletin kuvvetini koruduğunu ve güzel manasının cümlede murad edildiğini farkederlerdi. Eğer *kaf* harfi sakıt (düşmüş) olsa manası da bozulur, mananın ana taşlarından biri yıkılmış olurdu. Bunu iki yol ile anlatayım.” diyerek uzun şerhine devam etmiştir.⁴⁰

Konumuzu Kur'ân'dan birkaç örnek vererek bitirelim. Zâidlik kavramının Kur'ân'daki hallerine istediğimizde öncelikle benzer iki terkîpten birinde ziyâdeliğin olduğu, diğesinde ise bunun görülmediği durumlara yönelmemiz gerekir. İki terkîp arası ince farklılıklara bakarak ziyâde ile oluşan sonucu, lafzî değişimi tahlîl edebiliriz. Eğer asıl mana üzerinde manevî bir ziyâdelik oluşmuş ise yapıdaki ziyâdelik manaya da yansımış olur. Yapıda yaşanan ziyâdelik manada ziyâdeliğe yol açmamış ve manayı bozmuş ise bu istenen ve Kur'ân'da kastettiğimiz ziyâdelik türünden sayılmaz. Örneğin Sabbân şöyle söyler: “فَرَقَ” fiili tad'îflik ve tahfîflik yönüyle çok değişik manalara gelir ve ayrı ayrı kısımlarda incelenir. Tad'îf ile ve tahfîf ile gelen arası farkı anlatırken şu âyetleri getirir: “لَسْتَ شَيْعًا وَكَأَنُوا دِينَهُمْ فَرَقُوا الدِّينَ إِنَّ” “يُفْعَلُونَ كَأَنُوا بِمَا يُبْنِيهِمْ ثُمَّ اللَّهُ إِلَىٰ أَمْرِهِمْ إِنَّمَا شَيْءٌ فِي مَنَّهُمْ” “Şu dinlerini parça parça edenler ve kendileri de grup grup ayrılmış olanlar var ya, (senin) onlarla hiçbir ilişiğin yoktur. Onların işi ancak Allah'a kalmıştır. Sonra (O), yapmakta olduklarını kendilerine haber verecektir.” (el-En'âm 6/159) ve “بِكُمْ فَرَقْنَا وَإِذْ” “تَنْظُرُونَ وَأَنْتُمْ فِرْعَوْنَ آلَ وَأَعْرَفْنَا فَأَنْجَيْنَاكُمُ الْبَحْرَ” Hani, sizin için denizi yarmış, sizi kurtarmış, gözlerinizin önünde Firavun ailesini suda boğmuştuk.” (el-Bakara 2/50). Birinci âyette çokluk ifâdesi kastedilmiştir. İkinci âyette ise latîf bir cisme benzetilerek şeffâf bir ortama mana benzetilmiş, mananın açıklığı böylece gösterilmiştir.⁴¹

40 Muhammed b. Abdullah ed-Dırâz, *en-Nebeu'l-azîm nazârâtun cedîdetun fi'l-Kur'ani'l-Kerim* (B.y.: Dâru'l-Kalem li'n-Neşr va't-Tevzî, 2006), 1/165-170.

41 Ebu'l-İrfân Muhammed b. Ali es-Sabbân, *Hâşiyetu's-sabbân ala şerhi'l-eşmûnî li'l-elfiyeti İbn Mâlik* (Beyrut: Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, 1997), 1/39.

Sonuç

Arap dilbilgisi konularının tespiti ve kâidelerini oluşturulma aşamasında ıstılâhî bir kavram olarak nahiv âlimleri tarafından ortaya atılan zâidlik-ziyâdelik kavramı İslâm'ın ilk dönemlerinde terim olarak kullanılmıyordu. Daha sonraları zikir ve hazf konuları içinde yer alıp kelâma canlılık, süreklilik, esneklik ve akıcılık kazandıran özel bir üslûp çeşidi olarak nahiv ve belâgat âlimleri tarafından kabul edilmiştir. Ziyâdelik ile kelime veya cümle türetme sebebi oluşmuş ve Arap dilinin câmid bir dil olmayıp esnekliği kabul eden, eklenen her bir harfin veya kelime çeşidinin cümlenin anlamına yeni anlamlar kattığı gerçeği görülmüştür.

Ziyâdelik سَأَلْتُمُونِيهَا kelimesinde bulunan on harften biri veya birileriyle yapılıdır. Bu ziyâdelik bazı kelimelerde kıyâsî, bazılarında ise semâî olarak görülür. Zâid harfler kelimenin başında, ortasında veya sonunda gelebilirler. الماء / شَمَّالٌ / أَدَبٌ kelimelerindeki hemze harfinde olduğu gibi. Bu on harf dâima zâid gelmezler. Kelimelerdeki harflerin asıl mı, zâid mi olduğunun bilgisini iştikâk ilmi bizlere vermektedir. Mana ve lafız bakımından ilgi bulunup sıyga yönüyle farklılık gösteren kelimeleri ayırmada iştikâk bilgisine ihtiyacımız vardır.

Arap kelime binası yumuşak bir yapıya sahip olup, katı bir kalıp içinde sıkışmış değildir. Değişim özelliği bulunup hazf, ibdâl, idğâm, ziyâdelik gibi durumları kabul eder. Ancak her bina bir yapılaş sebebine ve onu korunma özelliğine sahiptir. Seslerin birbirleri arası komşuluk ilişkilerinden doğan ekleme, çıkarma, ibdâl, kalb, illet v.b durumlar sebebiyle kelimelerin iç bünyesinde değişiklikler olur. Seslerin uzatılması, hazf edilen bir harfin yerine başka bir harfin bedel olarak getirilmesi, kelimelerde harf çoğaltılması, kelimenin cümledeki yerine göre şeklinin değişmesini ziyâdelik kavramı sayesinde gerçekleştirebiliriz.

Ziyâdelik farklı ilim alanlarında âlimler arasında eskiden beri tartışılacakları bir kavramdır. Bu tartışmaların çoğu nahiv âlimleri ile din âlimleri arasındaki gerçekleşmiştir. Bunun ana sebebinin Kur'ân'da ziyâdelik var mıdır, yok mudur sorusuna verilen cevaplarda göze çarpmaktadır. Kur'ân'da ziyâdeliği kabul etmeyen âlimler, ziyâdelik vardır hükmünü veren kişilerin aceleci davrandıklarını, tazmîn üslûbunu çoğu âlimlerin bilmemeleri veya

ihmâl etmelerine, Kur'ân âyetlerine diğer naslardan yapılan kıyâsın yanlış yapılmasını sebep göstermişlerdir. Nahiv âlimlerinin dil kâidelerini asıl kabul edip onlara çeşitli naslardan misaller vererek destekleme çabalarında bazı zamanlarda hataya düştükleri, manayı ikincil plana attıkları, bu nedenle zâidlik kavramını kullandıkları anlaşılmıştır. Konuya Kur'ân ve Arap dilinden verilen örnekler göstermiştir ki; zâidlik Arap dilinin özelliklerinden biri olarak şekilsel, sessel ve mana yönüyle uyumun sağlanmasına vesile olan, kelime, cümle ve kelâmda yapılan her bir fazlalığın zâid olarak kabul edilemeyeceği, zâid olarak kabul edilip delil olarak gösterilen çoğu örneğin belâgat, nahiv ve sarf yönüyle bir nedeninin, sonuç olarak ta edebî bir üslûp çeşidinin yansıması olarak kelâma renk kattığı görülmüştür.

Kaynakça

- Abbâs, Fâdîl Hasan. *Letâifu'l-mennân ve revâiu'l-beyân fi da'va'z-ziyâdeti fi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'n-Nur, 1989.
- Abduh, Muhammed Reşîd Ali. *Tefsiru'l-menâr*. 12 cilt. Mısır: el-Heyetu'l-Misriyyetu'l-Amme li'l-Kitâb, 1990.
- Dırâz, Muhammed b. Abdullah. *en-Nebeu'l-azîm nazârâtun cedîdetun fi'l-Kur'ani'l-Kerim*. B.y.: Dâru'l-Kalem li'n-Neşr va't-Tevzî, 2006.
- Ebû Hayyân, b. Yûsuf el-Endelusî. *el-Bahru'l-muhît fi't-tefsîr*. 10 cilt. thk. Sıtkı Muhammed Cemîl. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1999.
- Ebû Nahhâs, Ebû Ca'fer. *Meâni-l-Kur'an*. 8 cilt. thk. Muhammed b. Ali es-Sâbûnî. Mekke: Câmîatu Ummu'l-Kurâ, 1988.
- el-Afganî, Said b. Muhammed. *Min tarihi nahvi'l-Arabi*. Mısır: Mektebetul Felâh, 1997.
- el-Akberî, Ebu'l-Bekâ Abdullah b. Hüseyîn. *et-Tibyân fi irâbi'l-Kur'an*. 2 cilt. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. Halep: Îsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şurekâuhu, ts.
- el-Buhârî, Muhammed b. İsmâîl Ebû Abdullah. *Sahîhi Buhârî*. 9 cilt. thk. Muhammed Zâhir b. Nâsiru'n-Nâsır. B.y.: Dâru Tavkun Necât, 2001.
- el-Cürcânî, Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdurrahmân. *Delâilü'l-i'câz*. 3 cilt. thk. Mahmûd Muhammed Şâkir Ebû Fihri. Kahire: Matbaatu'l-Medenî, 1992.
- el-Erbilî, Bedreddîn Muhammed. *Cevâhiru'l-edeb fi ma'rifeti kelâmi'l-arab*. Necef: Menşûrâtu Mektebetu'l-Haydariyyeti va'l-Matbuât, 1969.
- el-Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd. *Meâni'l-Kur'an*. 3 cilt. thk. Komisyon. Mısır: Dâru'l-Misriyye li't-Te'lîf ve't- Tercüme, ts.
- el-Murâdî, Ebû Muhammed Bedreddîn. *el-Cenâ'd-dânî fi hurûfi'l-meânî*. thk. Fahreddîn el-Kabâve ve Muhammed Nedîm el-Fazıl. Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiyye, 1992.
- el-Yusû, Hasan b. Mes'ud b. Muhammed el-Yusû. *Zehru'l-ekem fi'l-emsâli ve'l hikem*. 3 cilt. thk. Muhammed Hacı ve Muhammed el-Ahder. Mağrib: eş-Şerîketu'l-Cedîdeti Dâru's-Sekâfe, 1981.

- er-Râfî, Mustafâ Sâdık. *İ'câzu'l-Kur'an ve Belâğatu'n-Nebeviyye*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2005.
- es-Suyûtî, Abdurrahmân Ebî Bekr. *el-Eşbâh ve'n-nezâir fi'n-nahv*. thk. Tâhâ Abdurraûf Sad. Mısır: el-Kulliyetu'l-Ezheriyye, 1975.
- et-Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd. *Câmiu'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'an*. 24 cilt. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. B.y.: Müessesu'r-Risâle, 2000.
- ez-Zebîdî, Muhammed b. Muhammed Abdurrâzık el-Hüseynî. *Tâcu'l-arûz mi'n-cevâhiri'l-kâmus*. 40 cilt. thk. Komisyon. B.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.
- ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed. *Esâsu'l-belâğa*. 2 cilt. thk. Muhammed Bâsıl Suûd. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998.
- ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed. *Esâsu'l-belâğa. el-Keşşâf an hakâiki ğevâmidi't-tenzîl*. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, 1986.
- ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed. *Esâsu'l-belâğa. el-Mufasssal fi sun'ati'l-i'rab*. thk. Ali Bu Mulhim. Beyrut: Mektebetul-Hilâl, 1993.
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdurrahmân el-Ferâhîdî. *Kitâbu'l-Ayn*. 8 cilt. thk. Mehdî el-Mahzûmî ve İbrâhîm es-Samarrâî. B.y.: Dârun ve Mektebetu'l-Hilâl, ts.
- Hüseynî, Salâhaddîn Said. *et-Tağayyurâtu's-savtiyyetu fi't-terâkibi'l-luğaviyyi'l-arabî*. Latakya: Teşrîn Üniversitesi, Doktora Tezi, 2009.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân İbn Cinnî. *el-Hasâis*. 3 cilt. Mısır: el-Hey'etu'l Misriyyeti'l-Ammeti li'l-Kitâb, ts.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah. *Te'vîlu müşkilu'l-Kur'an*. thk. İbrâhîm Şemseddîn. Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- İbn Mâlik, Muhammed b. Abdullah İbn Mâlik et-Tâî. *Şerhu'l-kâfiyetu's-şâfiyeti*. 5 cilt. thk. Abdulmun'im Ahmed Hâridî. Mekke: Câmiatu Umumu'l-Kurâ, ts.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrim b. Ali. *Lisânu'l-arab*. 15 cilt. Beyrut: Dâru's-Sadr, 1993.

- İbn Uşfur, Ali b. Muhammed b. Muhammed. *el-Mumtiu'l-kebîr fi't-tasrîf*. thk. Fahreddîn Kabâve. Halep: Dâru'l-Esmâ li'n-Neşr ve't-Tevzî, 1971.
- İbnu'l-Esîr, Diyâuddîn Nasrallâh b. Muhammed. *el-Meselu's-sâir fi edebi'l-kâtibi ve's-şâir*. 4 cilt. thk. Ahmed el-Hûfî ve Bedevî Tabâne. Kahire: Dâru'n-Nahda Mısır li't-Tibâati ve't-Tevzî, ts.
- Nisâbûrî, Nizâmuddîn el-Hasan b. Muhammed. *Geraibu'l-Kur'ân ve Gerâibu'l-Furkân*. thk. eş-Şeyh Zekeriyâ Umeyrât. Beyrut: Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, 2005.
- Râğıb İsfâhânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyîn. *Muhadarâtu'l-udebâ ve muhavârâtu's-şuarâ va'l-bulağâ*. Beyrut: Şeriketu Dâru'l- Erkâm b. Erkâm, 1999.
- Sabbân, Ebu'l-İrfân Muhammed b. Ali. *Hâşiyetu's-sabbân ala şerhi'l-eşmûnî li'l-elfiyeti İbn Mâlik*. 3 cilt. Beyrut: Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, 1997.
- Sibeveyh, Amr b. Osmân Kanber. *el-Kitâb*. 4 cilt. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1988.
- Suveyh Muhammed Aşur Suveyh. *el-Kiyâsu'n-nahvî beyne medreseteyni el-Basreti ve'l-Kufeti*. B.y.: Dâru'l-Cemâhiriyyeti li'n-Neşr ve't Tevzî ve'l-İ'lâm, 1986.
- Şevkî, Dayf. *el-Medârisu'n-nahviyyetu*. B.y: Dâru'l-Meârif, ts.